

Peter Burke

Τι είναι πολιτισμική ιστορία;

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	9
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	37
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Η μεγάλη παράδοση	47
<i>Κλασική πολιτισμική ιστορία</i>	48
<i>Κουλτούρα και κοινωνία</i>	59
<i>Η ανακάλυψη του λαού</i>	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Προβλήματα της πολιτισμικής ιστορίας	67
<i>Νέα θεώρηση των κλασικών</i>	67
<i>Μαρξιστικά ζητήματα</i>	71
<i>Τα παράδοξα της παράδοσης</i>	74
<i>Η λαϊκή κουλτούρα υπό συζήτηση</i>	76
<i>Τι είναι κουλτούρα;</i>	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Η στιγμή της ιστορικής ανθρωπολογίας	83
<i>Η επέκταση της κουλτούρας</i>	83
<i>Η στιγμή της ιστορικής ανθρωπολογίας</i>	87
<i>Στο μικροσκόπιο</i>	101
<i>Μετα-αποικιοκρατία και φεμινισμός</i>	106

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ένα νέο επιστημονικό υπόδειγμα;	113
<i>Τέσσερις θεωρητικοί</i>	115
<i>Πρακτικές</i>	124
<i>Αναπαραστάσεις</i>	130
<i>Υλική κουλτούρα</i>	137
<i>Η ιστορία του σώματος</i>	141

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Από την αναπαράσταση στην κατασκευή	151
<i>Η εμφάνιση του κονστρουκτιβισμού</i>	152
<i>Νέες κατασκευές</i>	158
<i>Εκτελέσεις και περιστασιακές εκδηλώσεις</i>	173
<i>Αποδόμηση</i>	181

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Πέρα από την πολιτισμική στροφή;	189
<i>Η επιστροφή του Burckhardt</i>	190
<i>Πολιτική, βία και συναισθήματα</i>	192
<i>Η εκδίκηση της κοινωνικής ιστορίας</i>	205
<i>Σύνορα και αντιπαραθέσεις</i>	210
<i>Η αφήγηση στην πολιτισμική ιστορία</i>	217

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	227
-------------------------	-----

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η πολιτισμική ιστορία στον 21ο αιώνα	229
<i>Μια μεταβαλλόμενη σκηνή</i>	231
<i>Η πολιτισμική ιστορία και οι συναφείς κλάδοι</i>	235
<i>Η κουλτούρα υπό αμφισβήτηση</i>	244

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, 1860-2007.

ΕΝΑΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ	251
--	-----

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	257
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	261
ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	267

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Προβλήματα της πολιτισμικής ιστορίας

Όπως συμβαίνει με πολλές ανθρώπινες δραστηριότητες, κάθε λύση στο πρόβλημα της συγγραφής της πολιτισμικής ιστορίας αργά ή γρήγορα δημιουργεί νέα προβλήματα. Αν σταματούσαμε να διαβάζουμε Burckhardt, η απώλεια θα ήταν δική μας. Ωστόσο, θα ήταν απερίσκεπτο να τον μιμηθούμε, και αυτό όχι μόνο επειδή το τόξο του είναι δύσκολο να το λυγίσει άλλος, αλλά και επειδή κάτι τέτοιο απαιτεί ιδιαίτερη ευαισθησία και αισθαντικότητα που οι περισσότεροι από μας δεν διαθέτουμε. Εξετάζοντας το έργο του από μια χρονική απόσταση μεγαλύτερη από έναν αιώνα, κάποιες αδυναμίες στα βιβλία του, όπως και σε αυτά του Huizinga και άλλων κλασικών, έχουν γίνει εμφανείς. Όλες οι πηγές, οι μέθοδοι και οι υποθέσεις αυτών των μελετών θα πρέπει να συζητηθούν.

Νέα θεώρηση των κλασικών

Καταρχήν, θα εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο χειρίζονται τις μαρτυρίες οι κλασικοί της πολιτισμικής ιστορίας. Συγκεκριμένα, στο *Φθινόπωρο του Μεσαίωνα* ο Huizinga χρησιμοποίησε λίγες λογοτεχνικές πηγές επανειλημμένα. Η χρήση έργων και άλλων συγγραφέων θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα μια μάλλον διαφορετική εικόνα της εποχής. Ο πολιτισμικός ιστορικός δεν πρέπει να υποκύψει στον πειρασμό να θεωρήσει τα κείμενα και τις ιδέες μιας συγκεκριμένης περιόδου καθρέφτες, αναμφίβολος απεικονίσεις των καιρών τους.

Στο βιβλίο του για την Ελλάδα, ο Burckhardt έγραψε για τη σχετική αξιοπιστία των συμπερασμάτων των πολιτισμικών ιστορικών. Επισήμανε

πως η πολιτική ιστορία της αρχαίας Ελλάδας χαρακτηρίζεται από πολλές αβεβαιότητες διότι οι Έλληνες υπερέβαλλαν ή έχουν πει ακόμα και ψέματα. «Αντίθετα, στην πολιτισμική ιστορία υπάρχει ένας κάποιος βαθμός βεβαιότητας, καθώς βασίζεται στο μεγαλύτερο μέρος της σε υλικό που δίνεται με μη σκόπιμο, αμερόληπτο, ανιδοτελή ή ακόμα και ακούσιο, αντανakλαστικό τρόπο από πηγές και μνημεία».¹

Όσον αφορά τη σχετική αξιοπιστία, ο Burckhardt σίγουρα έχει κάποιο δίκιο. Το επιχείρημά του για τον «ακούσιο, αντανakλαστικό» τρόπο με τον οποίο δίνονται οι πληροφορίες είναι επίσης πειστικό: μάρτυρες από το παρελθόν μπορούν να μας πουν πράγματα που δεν γνώριζαν ότι γνωρίζουν. Παρ' όλα αυτά, θα ήταν απερίσκεπτο να υποθέσουμε πως τα μυθιστορήματα, ας πούμε, ή οι ζωγραφικοί πίνακες είναι πάντα αμερόληπτα και ανιδοτελή έργα, απαλλαγμένα από πάθη ή προπαγάνδα. Όπως και οι συνάδελφοί τους στην πολιτική ή στην οικονομική ιστορία, οι πολιτισμικοί ιστορικοί πρέπει να ασκούν κριτική στις πηγές τους, να αναρωτιούνται γιατί ένα δεδομένο κείμενο ή μια δεδομένη εικόνα δημιουργήθηκαν και αν, για παράδειγμα, σκοπός των έργων ήταν να πείσουν τους θεατές ή τους αναγνώστες να αναλάβουν κάποια μορφή δράσης.

Όσον αφορά τη μέθοδο, ο Burckhardt και ο Huizinga έχουν επικριθεί συχνά ως ιμπρεσιονιστές ιστορικοί ή ακόμα και ως ιστορικοί ανεκδότων. Είναι γνωστό ότι εκείνο που παρατηρούμε ή θυμόμαστε είναι αυτό που μας ενδιαφέρει προσωπικά ή συμφωνεί με αυτά που ήδη πιστεύουμε, αλλά οι ιστορικοί δεν αναλογίζονταν το νόημα αυτής της παρατήρησης σε κάθε περίπτωση. «Τριάντα χρόνια πριν» ομολόγησε κάποτε ο οικονομικός ιστορικός John Clapham «διάβασα το *Travels in France (Ταξίδια στη Γαλλία)* του Arthur Young και σημείωσα κάποια αποσπάσματα, τα οποία και δίδαξα. Πριν από πέντε χρόνια το ξαναδιάβασα και ανακάλυψα ότι όπου ο Young μιλούσε για έναν εξαθλιωμένο Γάλλο είχα σημειώσει τα αποσπάσματα, αλλά πολλές από τις αναφορές του σε ευτυχείς ή ευκατάστατους Γάλλους δεν τις είχα συμπεριλάβει στις σημειώσεις μου». Μπορεί να υποψιαστεί κανείς πως ο Huizinga έκανε κάτι παρόμοιο όταν ισχυριζόταν πως

«Καμία άλλη εποχή δεν έδωσε τέτοια έμφαση στη σκέψη του θανάτου όσο ο ύστερος Μεσαίωνας».

Είναι η πολιτισμική ιστορία καταδικασμένη να μοιάζει ιμπρεσιονιστική; Αν όχι, ποια είναι η εναλλακτική εκδοχή; Πιθανόν αυτή που οι Γάλλοι αποκαλούν «σειριακή ιστορία», με άλλα λόγια η ανάλυση μιας χρονολογικής σειράς εγγράφων. Τη δεκαετία του 1960 μερικοί γάλλοι ιστορικοί εργάζονταν ήδη κατ' αυτό τον τρόπο εξετάζοντας τα θέματα της διάδοσης της λογοτεχνίας και της «ιστορίας του βιβλίου». Για παράδειγμα, συνέκριναν τους αριθμούς των βιβλίων που εκδόθηκαν σε διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα κατά τη διάρκεια διαφορετικών δεκαετιών στη Γαλλία του 18ου αιώνα.² Η σειριακή προσέγγιση των κειμένων είναι αποτελεσματική σε πολλούς τομείς της πολιτισμικής ιστορίας και πραγματικά έχει χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση διαθηκών, καταστατικών χαρτών, πολιτικών φυλλαδίων κ.ά. Επίσης, με τον ίδιο τρόπο έχουν αναλυθεί εικόνες, για παράδειγμα εικόνες από τάματα από συγκεκριμένες περιφέρειες –π.χ., από την Προβηγκία– που αποκαλύπτουν μεταβολές σε θρησκευτικές ή κοινωνικές συμπεριφορές ανά τους αιώνες.³

Το πρόβλημα που έθεσε ο Clapham σχετικά με την υποκειμενική ανάγνωση κειμένων είναι μάλλον πιο δύσκολο να επιλυθεί. Όμως υπάρχει μια εφικτή εναλλακτική λύση για την ανάγνωση αυτού του είδους, η οποία παλαιότερα ήταν γνωστή ως «ανάλυση περιεχομένου». Πρόκειται για μια μέθοδο που χρησιμοποιούνταν σε σχολές δημοσιογραφίας στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα, πριν από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, οπότε υιοθετήθηκε από τους Συμμάχους ως μέσο απόκτησης αξιόπιστων πληροφοριών από γερμανικά δελτία ειδήσεων. Η διαδικασία διακρίνεται στα εξής στάδια: επιλέγουμε ένα κείμενο ή ένα σώμα κειμένων, μετράμε τη συχνότητα αναφορών σε δεδομένο θέμα ή θέματα και αναλύουμε τη «συνδιακύμανση» (covariance), δηλαδή τη συνάφεια μεταξύ θεμάτων.

Για παράδειγμα, μπορεί κανείς με αυτό τον τρόπο να αναλύσει τα ιστορικά έργα του Τάκιτου, επισημαίνοντας την αξιοσημείωτη συχνότητα των λέξεων που σχετίζονται με τον «φόβο» (metus, pavor) και χρησιμοποιώντας

τες ως αποδεικτικά στοιχεία για τη συνειδητή ή ασυνείδητη ανασφάλεια του συγγραφέα.⁴ Τη δεκαετία του 1970 μια ομάδα που αυτοαποκαλούνταν «εργαστήριο λεξικομετρίας» (Laboratory of Lexicometry), είχε ως βάση το Σεν Κλοντ και ασχολούνταν με τη Γαλλική Επανάσταση συγκαταρίθμησε τα πιο κοινά θέματα σε κείμενα του Ρουσό, του Ροβεσπιέρου και άλλων, επισημαίνοντας, για παράδειγμα, ότι το πιο κοινό ουσιαστικό στο έργο *Du contrat social* (*Το κοινωνικό συμβόλαιο*) του Ρουσό ήταν το *loi* (νόμος), ενώ στα κείμενα του Ροβεσπιέρου το *peuple* (άνθρωποι), και ότι ο Ροβεσπιέρος έτεινε να συσχετίζει τον όρο *peuple* με τους *droits* (δικαιώματα) και *souveraineté* (αξιοπρέπεια).⁵

Η ανάλυση περιεχομένου αυτού του είδους όμως πρέπει να δώσει απαντήσεις σε μερικές άβολες ερωτήσεις. Η εργασία της ομάδας του Σεν Κλοντ ήταν καθαρά περιγραφική, και μπορεί κανείς να ισχυριστεί πως δεν αξίζει να καταβάλει κανείς τόση προσπάθεια χωρίς να έχει μια υπόθεση υπό εξέταση. Σε κάθε περίπτωση, η μετάβαση από λέξεις σε θέματα είναι πολύ δύσκολη. Η ίδια λέξη φέρει διαφορετικά νοήματα σε διαφορετικά πλαίσια συμφραζομένων, και τα θέματα μπορούν να υφίστανται μετατροπές μέσω του συσχετισμού μεταξύ τους. Μια ποσοτική προσέγγιση είναι πολύ μηχανική και δεν μπορεί να διακρίνει τις παραλλαγές και τις διακυμάνσεις, να είναι διαφωτιστική από μόνη της.

Ωστόσο, αν η ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με παραδοσιακές λογοτεχνικές μεθόδους προσεκτικής ανάγνωσης, τουλάχιστον διορθώνει το είδος προκατάληψης που περιέγραψε ο Clapham. Μια παρόμοια παρατήρηση ισχύει και σχετικά με την «ανάλυση συνεχούς λόγου» (discourse analysis), τη γλωσσολογική ανάλυση κειμένων που είναι πιο εκτενή από μία πρόταση. Η προσέγγιση αυτή έχει κάμποσα κοινά με την ανάλυση περιεχομένου, την οποία και εκτόπισε, αν και δίνει πολύ περισσότερη προσοχή στην καθημερινή ομιλία, σε φραστικά σχήματα, σε λογοτεχνικά είδη και σε μορφές αφήγησης.⁶

Ένα πρόβλημα άλλου είδους, αυτό των υποθέσεων, έχει ξεχωριστή θέση στη διάλεξη του Ernst Gombrich με τίτλο «In Search of Cultural

History» («Εις αναζήτηση της πολιτισμικής ιστορίας»), στην οποία επικρίνει τον Burckhardt, τον Huizinga, καθώς και τους μαρξιστές, ειδικότερα τον Hauser, για το ότι έχτισαν την πολιτισμική τους ιστορία πάνω σε «εγγελιανά θεμέλια», δηλαδή στην ιδέα του *Zeitgeist*, που ήταν πολύ δημοφιλής στον γερμανόφωνο κόσμο στο μεταίχμιο του 18ου και του 19ου αιώνα.⁷ Στη συνέχεια όμως θα αντιπαραθέσω τις προσεγγίσεις του Burckhardt και του Μαρξ για την κουλτούρα, εξετάζοντας πρώτα τη μαρξιστική κριτική των κλασικών και μετά τα προβλήματα που ανακύπτουν σε μια μαρξιστική ιστορία της κουλτούρας.

Μαρξιστικά ζητήματα

Η κατεξοχήν μαρξιστική κριτική της κλασικής προσέγγισης στην κουλτούρα είναι ότι η δεύτερη βρίσκεται «στον αέρα», δηλαδή δεν έχει καμία οικονομική ή κοινωνική βάση. Ο Burckhardt, όπως παραδέχτηκε αργότερα, δεν είχε πολλά να πει για τα οικονομικά θεμέλια της ιταλικής Αναγέννησης, ενώ ο Huizinga αγνόησε σχεδόν τελείως τη μεγάλη επιδημία πνευμονικής πανούκλας (1347-1351) στην αφήγησή του για την αίσθηση της θνητότητας στον ύστερο Μεσαίωνα. Επίσης, το δοκίμιο του Panofsky παρείχε λίγα στοιχεία σχετικά με τις επαφές μεταξύ των δύο κοινωνικών ομάδων στις οποίες πιστώνονται τα επιτεύγματα της γοθτικής αρχιτεκτονικής και του σχολαστικισμού, δηλαδή τους διδασκάλους ελευθεροτέκτονες και τους αριστοτέχνες των τεχνών.

Μια δεύτερη βολή της μαρξιστικής κριτικής στρέφεται κατά των κλασικών πολιτισμικών ιστορικών κατηγορώντας τους ότι υπερεκτιμούν την πολιτισμική ομοιογένεια και αγνοούν τις πολιτισμικές συγκρούσεις. Μια αξιωματική οξεία έκφραση αυτής της κριτικής συνιστά ένα δοκίμιο του Edward Thompson, στο οποίο ο συγγραφέας χαρακτηρίζει την κουλτούρα «άμορφο όρο», που στοιβάζει πράγματα, κρύβει διακρίσεις και τείνει να «μας ωθεί σε υπερ-συναινετικές και ολιστικές έννοιες».⁸ Είναι αναγκαίο να εντοπίζονται διακρίσεις ανάμεσα στις κουλτούρες των κοινωνι-

κών τάξεων, στις κουλτούρες των ανδρών και των γυναικών και στις κουλτούρες των διαφορετικών γενεών που ζουν στην ίδια κοινωνία.

Άλλη μία χρήσιμη διάκριση είναι αυτή μεταξύ «ζωνών αλλαγής ώρας». Όπως υπέδειξε ο γερμανός μαρξιστής Ernst Bloch τη δεκαετία του 1930, «Όλοι οι άνθρωποι δεν ζουν στο ίδιο Τώρα. Αυτό συμβαίνει μόνο φαινομενικά, εξαιτίας του γεγονότος ότι μπορούν να ιδωθούν σήμερα». Στην πραγματικότητα «φέρουν μαζί τους ένα παλαιότερο στοιχείο· αυτό παρεμβαίνει».⁹ Ο Bloch είχε στο μυαλό του τους γερμανούς χωρικούς της δεκαετίας του 1930 ή την εξαθλιωμένη από τη φτώχεια μεσαία κοινωνική τάξη της εποχής του, οι οποίοι ζούσαν στο παρελθόν. Όμως η «συγχρονικότητα του μη συγχρονικού», όπως το έθεσε ο ίδιος, είναι ένα πολύ γενικότερο ιστορικό φαινόμενο που υποσκάπτει την παλαιά, καθιερωμένη υπόθεση σχετικά με την πολιτισμική ενότητα μιας εποχής.

Αυτό το επιχείρημα ενισχύεται ίσως και από την ίδια την ιστορία της πολιτισμικής ιστορίας, αφού η κλασική προσέγγιση, η κοινωνική ιστορία της κουλτούρας και η ιστορία της λαϊκής κουλτούρας έχουν συνυπάρξει για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Προβλήματα της μαρξιστικής ιστορίας

Η μαρξιστική προσέγγιση δημιουργεί από μόνη της δυσεπίλυτα προβλήματα. Το να είναι κανείς μαρξιστής ιστορικός του πολιτισμού ισοδυναμεί με τη βίωση μιας παράδοξης κατάστασης, αν όχι μιας αντίφασης. Γιατί να πρέπει οι μαρξιστές να ενδιαφέρονται γι' αυτό που ο Μαρξ απέρριπτε ως ένα απλό «εποικοδόμημα»;

Αναδρομικά, η περιφημη μελέτη του Edward Thompson *Η διαμόρφωση της αγγλικής εργατικής τάξης* θεωρείται ορόσημο στην εξέλιξη της βρετανικής πολιτισμικής ιστορίας. Όταν εκδόθηκε όμως, επικρίθηκε από μερικούς μαρξιστές για τον «κουλτουραλισμό» της, όπως έλεγαν, δηλαδή για το ότι έδινε έμφαση στην εμπειρία και στις ιδέες και όχι στις σκληρές οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Ο Thompson απάντησε επικρίνοντας τους επικριτές του για «οικονομισμό».

Αυτή η συγκρουσιακή σχέση μεταξύ κουλτουραλισμού και οικονομισμού ήταν δημιουργική, τουλάχιστον σε ορισμένες περιπτώσεις. Παρακίνησε μια εκ των έσω κριτική των βασικών μαρξιστικών εννοιών της οικονομικής και κοινωνικής «βάσης» και του πολιτισμικού «εποικοδομήματος». Για παράδειγμα, ο Raymond Williams θεώρησε τον τύπο βάση-εποικοδόμημα άκαμπτο και προτίμησε να μελετήσει αυτό που ο ίδιος περιέγραφε ως «σχέσεις μεταξύ στοιχείων σε έναν ολόκληρο τρόπο ζωής». Ο Williams ενδιαφέρθηκε για την έννοια της «πολιτισμικής ηγεμονίας», δηλαδή για τη θεωρία που, μεταξύ άλλων, παρουσίασε ο ιταλός μαρξιστής Antonio Gramsci ότι οι άρχουσες τάξεις δεν κυβερνούν μόνο άμεσα, μέσω της δύναμης και της απειλής της δύναμης, αλλά και επειδή οι ιδέες τους έχουν γίνει δεκτές από τις «υπάλληλες τάξεις» (*classi subalterni*).¹⁰

Για τον Thompson επίσης η ιδέα της πολιτισμικής ηγεμονίας προσέφερε μια καλύτερη περιγραφή της σχέσης μεταξύ κουλτούρας και κοινωνίας απ' ό,τι αυτή του «εποικοδομήματος». Όπως το έθεσε ο ίδιος στο *Whigs and Hunters* (1975, *Ουίγοι* και κυνηγοί*) με τη χαρακτηριστική του ρητορική:

Η ηγεμονία της κατώτερης και της ανώτερης αριστοκρατίας του 18ου αιώνα εκφράστηκε κυρίως όχι με την επίδειξη στρατιωτικής δύναμης, όχι με τη δημιουργία σύγχυσης από το ιερατείο και τον Τύπο, ούτε καν μέσω του οικονομικού καταναγκασμού, αλλά με τα τελετουργικά των κατώτερων δικαστικών**, με τα περιοδικά δικαστήρια στις κομητείες, με την επιδεικτική μεγαλοπρέπεια στις Αссίζες*** και με το θέατρο του Τίμπουρν.****

* Ουίγοι: γενικός όρος που αναφέρεται σε μία από τις δύο πολιτικές τάσεις πρώτα στην Αγγλία και μετά στο Ηνωμένο Βασίλειο από τα τέλη του 17ου ως τα μέσα του 19ου αιώνα. Οι Ουίγοι υποστήριζαν τη συνταγματική μοναρχία, αντίθετα με τους συντηρητικούς της εποχής που υποστήριζαν την απολυταρχία.

** Πταισματοδίκες της εποχής.

*** Ανώτερα δικαστήρια της εποχής.

**** Χωριό στην επαρχία του Μίντλσεξ, κοντά στο σημερινό Μαρμπλ Άρτς του Λονδίνου, που ήταν περιφέρμα για τις ειδικά σχεδιασμένες κρεμάλες και υπήρξε για αιώνες η κύρια τοποθεσία εκτέλεσης λονδρέζων εγκληματιών.

Τα προβλήματα όμως παραμένουν. Από τη μια, ένας μαρξισμός που παρακάμπτει τις συμπληρωματικές έννοιες της βάσης και του εποικοδομήματος κινδυνεύει να χάσει τα διακριτικά του χαρακτηριστικά. Από την άλλη, η κριτική του Thompson σχετικά με τις «ολιστικές έννοιες» φαίνεται να καθιστά την πολιτισμική ιστορία ανέφικτη, ή σε κάθε περίπτωση να τη μειώνει τεμαχίζοντάς την. Παρά τις διαφορές μεταξύ των δύο μελετητών, ο Thompson φαίνεται να δείχνει προς την ίδια κατεύθυνση με τον Gombrich που απέρριπτε τα «εγγεγραμμένα θεμέλια» των συνθέσεων του Burckhardt και του Huizinga. Από αυτές τις κριτικές ανακύπτει ένα θεμελιώδες ερώτημα: Είναι δυνατόν να μελετήσουμε τις κουλτούρες ως σύνολα χωρίς να κάνουμε εσφαλμένες υποθέσεις σχετικά με την πολιτισμική ομοιογένεια;

Ως τώρα έχουν δοθεί δύο κύριες απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα. Η μία προτείνει να μελετήσουμε πολιτισμικές παραδόσεις και η άλλη είναι να χειριστούμε τη λόγια και τη λαϊκή κουλτούρα ως «υποκουλτούρες», μερικώς και όχι εντελώς διαφορετικές ή αυτόνομες.

Τα παράδοξα της παράδοσης

Η κουλτούρα ως ιδέα ενέχει την έννοια της παράδοσης, δηλαδή ορισμένων ειδών γνώσης και δεξιοτήτων που παραδίδονται από γενιά σε γενιά. Αφού πολλαπλές παραδόσεις μπορούν να συνυπάρξουν εύκολα στην ίδια κοινωνία –κοσμικές και εκκλησιαστικές, αρσενικές και θηλυκές, αυτή της γραφίδας και αυτή του ξίφους κ.ά.–, δουλεύοντας με την ιδέα της παράδοσης, οι πολιτισμικοί ιστορικοί απελευθερώνονται από την υπόθεση της ενότητας ή της ομοιογένειας μιας «εποχής» – π.χ., του Μεσαίωνα ή του Διαφωτισμού. Από τους ιστορικούς που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο Aby Warburg και ο Ernst-Robert Curtius ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την παράδοση, και συγκεκριμένα με τη μοίρα της κλασικής παράδοσης στον μετα-κλασικό κόσμο.

Η ιδέα της παράδοσης μοιάζει σχεδόν αυταπόδεικτη, όμως αυτή

την παραδοσιακή έννοια της παράδοσης, όπως θα μπορούσαμε να την αποκαλέσουμε, πρέπει να τη θεωρήσουμε προβληματική. Τα δύο κύρια προβλήματά της μπορούν να χαρακτηριστούν διδύμα παράδοξα της παράδοσης.

Καταρχήν, η φαινομενική καινοτομία μπορεί να κρύβει την επίμονη συνέχιση της παράδοσης. Η διατήρηση θρησκευτικών στάσεων σε εκκοσμιευμένη μορφή έχει παρατηρηθεί σε πολλές κουλτούρες: στην καθολική, την προτεσταντική, την εβραϊκή, την ινδουιστική και τη μουσουλμανική. Η επιβίωση συγκεκριμένων πουριτανικών στάσεων και αξιών στις ΗΠΑ σήμερα είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα – η έννοια της σημαντικότητας του ατόμου, για παράδειγμα, ή της ανάγκης για επιτυχία ή η έγνοια του αυστηρού αυτο-ελέγχου. Οι ιστορικοί των ιεραποστολών συνήθιζαν να επικεντρώνονται στον «προσηλυτισμό» ατόμων, ομάδων και ανθρώπων και τη μεταπήδηση από τη μία θρησκεία στην άλλη. Σήμερα, γνωρίζοντας τη διατήρηση της παράδοσης, δίνουν περισσότερη έμφαση στη συνειδητή ή ασυνείδητη ανάμειξη ή σύνθεση των πιστεύω, των δοξασιών και των αξιών των δύο θρησκειών που εμπλέκονται σε αυτή τη διαδικασία. Έτσι, ο γάλλος κοινωνιολόγος Roger Bastide, γράφοντας για τη Βραζιλία, μίλησε για το πώς επανερμήνευσαν τον καθολικισμό οι δούλοι της δυτικής Αφρικής μέσα από το φίλτρο των δικών τους κοσμοθεωριών. Επίσης, μια πρόσφατη μελέτη της πρώτης περιόδου της σύγχρονης Ιαπωνίας υποστηρίζει πως ο όρος «προσήλυτος», ακόμα και ο «χριστιανός», είναι παραπλανητική ετικέτα, και κατά συνέπεια υιοθετεί τον τοπικό όρο «Kirishitan» σε μια προσπάθεια αποστασιοποίησης από ετικέτες σαν αυτή. Το ζήτημα εδώ είναι ότι η παράδοση του συγκρητισμού στην Ιαπωνία (παράδοση που συμπεριλαμβάνει τον σιντοϊσμό, τον βουδισμό, τον κομφουκιανισμό και τον ταοϊσμό) διευκόλυνε τους ανθρώπους να αποδεχτούν άλλη μία θρησκεία, ή έστω ακόμα μία αίρεση.

Αντίθετα, τα εξωτερικά σημεία ή γνωρίσματα της παράδοσης μπορούν να κρύβουν την καινοτομία, όπως υποστηρίζεται με έμφαση στο συλλογικό έργο με τίτλο *The Invention of Tradition* (*Η επινόηση της παρά-*

δοσης). Το χαριτολόγημα του Μαρξ ότι ο ίδιος δεν ήταν μαρξιστής είναι πασίγνωστο. Φαίνεται πως αναφέρεται σε ένα σταθερά επανεμφανιζόμενο πρόβλημα, που μπορεί να περιγραφεί ως το πρόβλημα των ιδρυτών και των ακολούθων. Το μήνυμα του δημοφιλούς ιδρυτή ενός κινήματος, μιας φιλοσοφίας ή μιας θρησκείας δεν είναι ποτέ απλό. Ελκύει πολλούς ανθρώπους επειδή έχει πολλές πλευρές. Μερικοί ακόλουθοι δίνουν έμφαση σε μία πλευρά, άλλοι σε άλλη, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα τους ενδιαφέροντα, συμφέροντα και την κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Ακόμα πιο σημαντικό είναι το πρόβλημα της «εσωτερικής σύγκρουσης των παραδόσεων», η αναπόφευκτη σύγκρουση μεταξύ οικουμενικών κανόνων και συγκεκριμένων, συνεχώς διαφοροποιούμενων καταστάσεων.¹¹

Με άλλα λόγια, αυτό που μεταβιβάζεται από τη μία γενιά στην άλλη αλλάζει –και όντως πρέπει να αλλάξει– στη διαδικασία αυτής της μεταβίβασης. Το μεγάλο ελάττωμα της μελέτης της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από τον Curtius ήταν η απροθυμία του συγγραφέα να αναγνωρίσει αυτό το γεγονός και να δει τους κοινούς τόπους που μελέτησε ως συνέχειες. Αντίθετα, ο Warburg είχε οξεία αίσθηση των μετατροπών που έχει υποστεί η κλασική παράδοση ανά τους αιώνες. Οι πολιτισμικοί ιστορικοί σήμερα ενδιαφέρονται ακόμα περισσότερο για το ζήτημα της «υποδοχής», όπως θα δούμε στο 5ο κεφάλαιο.

«Στο πεδίο της πολιτισμικής ιστορίας δεν υπάρχει καθαρότερη, εμβριθέστερη και πιο ανθρώπινη φωνή από αυτή του Peter Burke. Αυτό το βιβλίο είναι απόλαυση, ένα έγκυρο και ενημερωμένο εγχειρίδιο των τρόπων με τους οποίους οι άνδρες και οι γυναίκες προσπάθησαν κατά το παρελθόν και προσπαθούν να κατανοήσουν τον κόσμο».

Jay Winter, Πανεπιστήμιο Γέιλ

Μια συναρπαστική νέα εισαγωγή, ένας εύχρηστος οδηγός γι' αυτόν που θέλει να περιηγηθεί στο παρελθόν και το παρόν και να ψηλαφήσει το μέλλον της πολιτισμικής ιστορίας. Ο Peter Burke ξεκινά με τους «κλασικούς» της πολιτισμικής ιστορίας, τους Jacob Burckhardt και Johan Huizinga, και συνεχίζει με τη μαρξιστική αντίδραση, από τον Frederick Antal ως τον Edward Thompson. Στη συνέχεια πραγματεύεται την πρόσφατη άνοδο της πολιτισμικής ιστορίας, εστιάζοντας στο έργο της προηγούμενης γενιάς, που περιγράφεται συχνά ως Νέα Πολιτισμική Ιστορία. Ύστερα από μια επισκόπηση των πιο πρόσφατων εξελίξεων, εξετάζει τις κατευθύνσεις που μπορεί να ακολουθήσει η πολιτισμική ιστορία στον 21ο αιώνα. Ο συγγραφέας τοποθετεί την πολιτισμική ιστορία στο πολιτισμικό της πλαίσιο, εστιάζοντας στους δεσμούς της με τον φεμινισμό, τις μετα-αποικιακές σπουδές και τη σύγχρονη έμφαση στην κουλτούρα.

Ο **Peter Burke** είναι Ομότιμος Καθηγητής Πολιτισμικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ. Στα ελληνικά κυκλοφορούν επίσης τα βιβλία του: *Ιστορία και κοινωνική θεωρία* (Νήσος 2002), *Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών* (Μεταίχμιο 2003).

Στο εξώφυλλο: *Ο σπαρέας*, 1888, πίνακας του Vincent Van Gogh, Μουσείο Kröller-Müller, Ολλανδία.

ISBN 978-960-455-583-3

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4583